

**PLOŠNÝ PRŮZKUM, ZHODNOCENÍ A
DOKUMENTACE ARCHITEKTONICKÉHO
KULTURNÍHO DĚDICTVÍ 19. A 20. STOLETÍ**

LIBERECKÝ KRAJ

PETRA ŠTERNOVÁ

úvod

zhodnocení 2

zákres sledovaného území 15

tabulka objektů..... 16

katalog

V roce 2011 bylo počítáno s pokračováním průzkumu v rámci celého Libereckého kraje napříč všemi okresy tak, aby v posledním roce trvání tohoto úkolu mohl být naplněn jeho cíl, tj. průzkum celého území České republiky. S přihlédnutím k tomuto, nebylo možné provést detailní poznání sídel, lokalit, jak tomu bylo v minulých letech a došlo tedy k vytipování jednotlivých objektů bez možnosti hlubšího poznání jejich vazeb na okolní zástavbu, historie a urbanismu místa. Předkládaný výzkum se nakonec zacíлил především na okres Jablonec nad Nisou, Semily a jedna stavba se nachází na území okresu Liberec.

Průzkum probíhal v několika rovinách. Nejdříve byl proveden orientační terénní průzkum s vytipováním objektů podložený rešerší literatury a pramenů. Pramennou základnu tvořily především stavební archivy městských úřadů Jablonec nad Nisou, Železný Brod, Jilemnice, Turnov, Smržovka, Státní okresní archiv v Semilech, Archiv architektury a stavitelství v Národním technickém muzeu a také jednotlivé archivy Náboženských obcí Církve československé husitské (dále ČČSH) v Turnově, Semilech, Jenišovicích a archiv Ochranského seniorátu při Českobratrské církvi evangelické v Železném Brodu. Bohužel archivní materiál, především k církevním stavbám byl velice kusý a plány realizovaných návrhů až na Železný Brod nebyly dohledány. Důležitým pramenem však byly kroniky, či pamětní spisy, které stavbu sborů komentovaly. V semilském archivu ČČSH byly dohledány také zajímavé nerealizované návrhy zaslané do soutěže.

Dále byla provedena rešerše regionální literatury, dokumentačních sbírek NPÚ ÚOP v Liberci. Na základě nashromážděného materiálu bylo následně vybráno dvacet objektů, u kterých se provedla detailnější fotodokumentace a jejich zpracování do požadované podoby výstupu výzkumného úkolu.

Výstupem výzkumného úkolu je katalog objektů. Objekty jsou v rámci katalogu řazeny abecedně podle názvu obce. V rámci ní pak vzestupně datem dokončení výstavby objektu. Katalog se sestává z katalogového listu (kde kromě popisu, zhodnocení, literatury a pramenů byly zařazeny životopisy architektů a stavitelů), ze situačního zákresu, z kopie původní plánové dokumentace, z reprodukce historické dokumentace a dále z fotodokumentace stávajícího stavu. Pro rychlejší orientaci je před katalog zařazena tabulka jednotlivých katalogových listů řazených abecedně podle obcí. V rámci obcí jsou pak objekty seřazeny vzestupně podle čísel popisných. Úvodní části se vzhledem k rozsahu území viz výše omezily pouze na zhodnocení sledovaných

objektů, na historický a stavební vývoj bylo rezignováno, dále je zařazen zakres katastrálních území, která byla v rámci Libereckého kraje řešena.

Plošný průzkum se zaměřil na vytipování těch nejhodnotnějších a nejzajímavějších staveb napříč celým Libereckým krajem, které nebyly v minulých výstupech ještě věnována pozornost. Je škoda, že nemohla být věnována větší pozornost jednotlivým sídelním jednotkám, tak jak tomu bylo v minulosti, neboť například v případě Železného Brodu se detailnější výzkum přímo nabízí, avšak s přihlédnutím k možnostem se omezil pouze na zhodnocení několika vybraných objektů. Spoluřešitelka si je dobře vědoma toho, že právě v Železném Brodě a samozřejmě i dalších místech Libereckého kraje bude do budoucna ještě mnoho práce s mapováním a dokumentací moderní architektury.

Průzkum se zaměřil především na architekturu vzniklou v období mezi dvěma světovými válkami. Ze staršího období zde byly vybrány tři objekty. První dvě navrhl architekt Jan Vejrych (1856-1926) a jedná se o Řezníčkovu vilu č.p. 37 v Doubravici, což je část obce Hrubá Skála postavené mezi lety 1899-1901 (č. katalogu 3) a budovu spořitelny č.p. 140 v Jilemnici z let 1909-1911 (č. katalogu 6). Obě stavby charakterizuje spojení historických forem se secesním dekorem a inspirace místním folklorem, což dalo vzniknout nepřehlédnutelným dílům. Objekt spořitelny je navíc hodnotný i meziválečnou úpravou interiéru z roku 1936 od architekta O. Nehyby, která ještě v roce 2006 byla unikátně dochována včetně mobiliáře in situ. Třetí stavbou je evangelická kaple v Polubném od berlínského architekta Otto Bartninga z roku 1909 (č. katalogu 9). Jedná se o jednu ze dvou stojících staveb tohoto významného architekta na území našeho kraje (druhou je tzv. Lutherův hrad v Novém Městě pod Smrkem, ve Smržovce byl kostel demolován) a jednu ze čtyř staveb na území naší republiky. Stavba je unikátní jednak svým řešením na půdorysu osmiboké centrály a také svým umístěním na panoramatu Jizerských hor. Objekt spadá do raného období tvorby tohoto nadaného a pilného tvůrce, kterou charakterizují především kostely a kaple určené pro menšinové evangelické sbory (Diasporakapelle). Zajímavostí je, že stejnou kapli nalezneme i v rakouském Dornbirnu postavenou mezi lety 1930-1931).

Z meziválečného období lze sledované stavby rozdělit do několika skupin, z nichž jednou skupinou jsou stavby církevní, kterým spolu se stavbami spojenými s posledními věcmi člověka byla věnována poměrně velká pozornost. Cílem bylo vytvořit ucelenější přehled především o stavbách církevních sborů. Další skupinu tvoří stavby určené k bydlení, kde bylo snahou zahrnout věci hodnotné, které jsou v rámci kraje unikátními a v některých případech svými

kvalitami přesahují i hranice regionu. Do poslední skupiny jsou zahrnuty objekty občanské vybavenosti, které reprezentuje spořitelna, hotel a ozdravovna. Ze staveb církevních byly sledovány čtyři sbory Církve československé husitské v Přepěřích, Jenišovicích, Semilech a Turnově a jeden sbor Českobratrské církve evangelické. Posledně jmenovaný se nachází v Železném Brodě a byl postavený v letech 1924-1925 podle návrhu místního stavitele Rudolfa Kousala (č. katalogu 15). Tato stavba stejně jako Husův sbor v Jenišovicích z let 1927-1929 navržený Karlem Randákem ze Šumberka (č. katalogu 10) a Husův sbor postavený v Přepěřích stavitelem Hatašem mezi lety 1925-1935 (č. katalogu 5) jsou objekty moderny, které se svým tradičním pojetím hlásí k historicky ověřeným formám. Přepěřský sbor navíc nepostrádá ani nádeh folklorismu, který je spíše než k Jizeře nasměrovaný na jihočeská Blata. Oproti tomu Husův sbor v Turnově z let 1937-1938 (č. katalogu 14) a Sbor Karla Farského z roku 1938 (č. katalogu 12) oba od turnovského architekta Vladimíra Krýše (1897-1951) jsou zástupci progresivní moderní architektury, která je i v nadregionálním měřítku pro mladou církev charakterističtější a ve větším souladu. Semilský expresivně pojatý sbor i turnovský sbor klidnějšího výrazu s geometricky pojatým průčelím patří k vrcholným dílům Vladimíra Krýše. Pozoruhodné je konstrukční řešení střechy ve tvaru lomeného oblouku s lamelovou konstrukcí, která se pohledově uplatňuje a tvoří zároveň strop. V Krýšeho pozůstalosti se dochovala pohlednice s nerealizovaným návrhem Husova sboru ve Zborovicích na Kroměřížsku, který je další zajímavou variací na stejné téma. K turnovskému kostelu má blízko další z Krýšových staveb a tou je hřbitovní kaple na frýdštejském hřbitově postavená patrně také ke konci 30. let 20. století. Tato drobná stavba tradičních forem nás zaujme především výrazným geometricky řešeným portálem. (č. katalogu 2). Další stavba spojená s pohřbíváním je semilské krematorium postavené zásluhou spolku Krematorium dle návrhu místního stavitele Josefa Schejbala v roce 1937. (č. katalogu 13) je příkladem transformace myšlenek funkcionalismu mimo jeho hlavní centra do prostředí maloměsta s pokrokově smýšlejícím obyvatelstvem. Tato zajímavá stavba byla bohužel znehodnocena novodobými přístavbami a přestavbami, avšak i přes to je její původní architektonické řešení dobře čitelné. Tuto první skupinu staveb uzavírá hrobka Johanna Schowanka (1868-1934) v Albrechticích v Jizerských horách postavenou v roce 1935 podle návrhu neznámého autora (č. katalogu 1). Hrobka řešená v širším krajinném kontextu je zdařilým a hodnotným příkladem funerální stavby vycházející z monumentality starokřesťanských svatyní a odrážející bohatství a vkus průmyslnické rodiny, která zanechala v regionu výraznou stopu. Především v nedalekém Jiřetíně pod Bukovou, kde vybudovala dle návrhu Rudolfa Hemmricha (1871-1946) v roce 1908 dodnes fungující továrnu na výrobu dřevěných perlí a hraček. Součástí širšího továrního areálu byla i rodinná vila údajně postavená ve stejném roce i stejným autorem.

O pět let později dle jeho návrhu do areálu přibyl hospodářský objekt s garážemi a dva zrcadlově koncipované domy pro úředníky. Rodinná vila Schowanků č.p. 73 (č. katalogu 8) byla následně mezi lety 1936-1938 přestavěna do dnešní podoby ovlivněné funkcionalismem. Bohužel autora přestavby prokazatelně neznáme, ale uvádí se i v tomto případě Rudolf Hemmrich. Z torzovitě dochované plánové prováděcí dokumentace, která řeší detail zábradlí schodiště, nalezneme signu smržovského stavitele Hugo Hübnera, který přestavbu nejspíše realizoval. Vila se dochovala v autentické podobě a jako jedna z mála přístupná veřejnosti a je příkladem modernizace stavby, která do sebe umně pojala starší stavební fázi, neboť interiéry ve větší míře zůstaly ve své původní podobě. I následující objekty určené k bydlení, až na jednu výjimku, reprezentují stavby vycházející z funkcionalistických forem. Jedná se především o vilu doktora Fischera v Jilemnici realizovanou zde mezi lety 1934-1935 (č. katalogu 7). Ani v tomto případě není autorství návrhu zcela jednoznačné. Plány projektu jsou signovány třemi jmény architektů, stavitelů, bez bližšího určení, a to Václavem Kolátorem (1899-1945), fi Vavrouš a syn a Vladimírem Frýdou. Dá se předpokládat, že v pořadí, ve kterém byli vyjmenováni, se jedná o architekta, stavitele a stavebního znalce, který vykonával nad průběhem stavby dozor. Vila je jednou z nejzajímavějších ukázek funkcionalismu v Libereckém kraji, která vyniká lehkostí a čistotou tvarů, a která snese i nadregionální srovnání. Následující skupinu obytných domů v Železném Brodu spojuje profese sklářského výtvarníka u jejich stavebníků, což však nebylo hlavním kritériem výběru. Tím byly hlavně architektonické kvality staveb. Dvě vily spojuje dále i autorství, jedná se o vlastní vilu Aloise Meteláka (1897-1980) č.p. 532 z roku 1931 (č. katalogu 16) a vilu Zdeňka Juny z roku 1934 (č. katalogu 18), která je Metelákovi také připisována. Obě stavby jsou zajímavými příklady funkcionalismu, kdy Metelákova vila vyniká svými čistými proporcemi a Junova vila přístavbou nápaditě na konci zaoblené terasy. Metelák byl zároveň i autorem urbanistické studie zástavby stráně nad sklářskou školou, které byl prvním ředitelem, kde se i obě výše jmenované vily nacházejí. Poslední funkcionalistickou stavbou je vlastní vila Jaroslava Brychty (1895 – 1971) č.p. 645 postavená v roce 1934 (č. katalogu 17), která je ukázkou velikého rozpětí tvůrčího potenciálu, který tento sklářský výtvarník měl. Vila, která svými četnými přestavbami a úpravami, je kromě jiřetínské Schowankovy vily dalším dokladem toho, že i stavební úpravy je možné dělat citlivě a nápaditě. Skupinu obytných objektů uzavírá dům č.p. 2355 v Jablonci nad Nisou postavený mezi lety 1920-1924 (č. katalogu 4) jabloneckým stavitelem Maxem Dautem (1887-1961), který reprezentuje oblíbenou skupinu dřevostaveb, které byly ovlivněné lidovým stavitelstvím, a jejichž nepřehlédnutelným inspiračním zdrojem byly také turistické chaty. Vila je zachovalá téměř v autentické podobě a je tedy seriózním zástupcem tohoto typu staveb, oblíbených především v německy mluvících oblastech našeho regionu. do poslední skupiny veřejných staveb byla

zařazena ozdravovna č.p. 10 (č. katalogu 11) v Radostíně u Sychrova postavená mezi lety (1930-1931) dle návrhu Ladislava Kozáka (1900-1988) Václavem Bečvářovským, stavitelem z Mladé Boleslavy (1889-1945). Radostínská ozdravovna je vedle cvikovské léčebny tuberkulózy dalším příkladem moderní stavby určené k léčbě, která reflektuje dobově nejnovější trendy v tomto oboru. Důraz byl především kladen na léčebné účinky zdravého vzduchu, čemuž byla uzpůsobena i fasáda s velkým podílem prosklení a balkóny. Ozdravovna je hodnotným příkladem funkcionalistické architektury, která má nadregionální význam. Následující dvě železnobrodské stavby spořitelna s muzeem od architektů Jindřicha Freiwalda a Jaroslava Böhma z let 1934-1936 (č. katalogu 19) a hotel Cristal od firmy Stalmel a Svoboda postavený mezi lety 1940-1943 (č. katalogu 20) uzavírají výčet sledovaných staveb. Obě funkcionalistické stavby vstoupily poměrně nehorázně do prostoru maloměstského náměstí, které mělo vysoký podíl převážně roubené zástavby. Především v případě spořitelny je zajímavé, jak z hlediska památkové péče bylo přistoupeno k jednomu z nejstarších domů ve městě a jakým způsobem byl „zachráněn“ vkomponováním do novostavby. S odstupem let však dnes můžeme říci, že obě stavby mají prokazatelné architektonické hodnoty a zasluhují si naši pozornost a péči.